

В статье определяются научные подходы к формированию управленческой компетентности будущих учителей путем использования различных инновационных технологий и возможностью их последовательного применения в составляющих комплекса с учетом отношений между ними.

Ключевые слова: региональный университетский комплекс, управленческая компетентность, интерактивные технологии, компетентностно-профессиональный подход, управление инновационными процессами в образовании.

Shapran O. I. Formation of Future Teachers' Managerial Competence in Regional University Complex

The article defines the scientific approaches to the formation of future teachers' managerial competence by using various innovative technologies and their consistent application in the components of the complex, taking into account the relationships between them.

Key words: regional university complex, managerial competence, interactive technologies, competence-professional approach, the management of innovation processes in education.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2012 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф., акад. МАНПО Чиж О. Н.

УДК 378.015.31

Ю. Ф. Шарун

ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ (ЗА НАУКОВИМИ ПРАЦЯМИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ)

В умовах інформаційного суспільства, коли інформація стає стратегічним ресурсом людства, значно зростає роль інтелектуальних умінь у професійній діяльності та в повсякденному житті кожної особистості. У світлі цього формування вказаних умінь у майбутніх фахівців під час здійснення їхньої професійної підготовки стає для вищої школи одним із першочергових завдань.

Як встановлено, в педагогічній теорії та практиці другої половини ХХ ст. цій проблемі приділялась значна увага з боку різних учених. Зокрема, в науковій літературі визначеного історичного періоду інтелектуальні вміння досліджувалися як: психологічний феномен (Ф. Гоноболін, А. Люблінська, С. Рубінштейн та інші); педагогічний

феномен та якість особистості (О. Дмитрієв, Т. Ільїна, І. Огородніков, Г. Щукіна та інші).

Визначено, що процес розвитку та прояву інтелектуальних здібностей аналізувався П. Блонським, В. Давидовим, Д. Ельконіним, Л. Занковим, П. Каптеревим, О. Лебедєвим, О. Леонтьєвим, С. Рубінштейном, О. Фридманом, С. Шацьким. Слід також відзначити, що у психологічній літературі представлено декілька відомих теорій і концепцій формування умінь: концепція формування інтелектуальних умінь і навичок (Є. Кабанова-Меллер, Н. Менчинська), теорія поетапного формування розумових дій (П. Гальперін, Н. Талізїна), концепція трансформації уміння в навичку (М. Левітов, М. Шварц), концепція трансформації навички в уміння (К. Платонов, Д. Толлінгерова) тощо.

Теоретичні ідеї та практичні доробки науковців другої половини ХХ ст. мають значний інтерес для сучасних науковців, оскільки ці напрацювання можна творчо використовувати в сучасних умовах.

Отже, *метою* статті є аналіз психолого-педагогічних досліджень другої половини ХХ століття з проблеми формування інтелектуальних умінь у майбутніх фахівців.

Як визначено, значний вклад у дослідження окресленої проблеми зробив Ю. Самарін. Цей автор вважав, що система знань завжди спирається на відповідну систему умінь та навичок і, у свою чергу, є базою для формування нових умінь та навичок. На його думку, стан сформованості знань у людини перевіряється через наявність у неї відповідних умінь, які проявляються у практичній діяльності. Адже дії, які базуються на знаннях, потребують відповідних умінь, а іноді і навичок. Ступінь зв'язку знань і навичок у процесі здійснення навчання, на думку науковця, може бути різною та фактично визначається специфікою навчальних предметів. Причому автор поділяє думку В. Крутецького про те, що не всяке знання перетворюється в навички, але навички зазвичай формуються через знання [1, с. 353].

Як встановлено, забезпечення оволодіння студентами знаннями, вміннями та навичками було одним із традиційних завдань вищої школи другої половини ХХ століття. Незважаючи на це, питома увага приділялася також формуванню в майбутніх фахівців навичок самостійної роботи, вмінь здобувати нові знання, пошуку ефективних методів і форм розвитку творчого мислення, здібностей у мінімально короткий час отримувати максимально повну інформацію, тобто умінь самонавчатися [2, с. 8].

В. Вергасов акцентував увагу на тому, що завдання педагогічної науки зводиться до розробки методики, що дозволяє навчити студентів самостійно здобувати й удосконалювати свої знання, виробляти в них здатність застосовувати свої знання на практиці, тобто навички й уміння вирішення практичних питань, а також посилити процес розумового розвитку майбутніх фахівців [3, с. 13].

Отже, вітчизняні педагоги визнавали, що головною метою навчання у вищій школі є не тільки процес отримання знань, але й розвиток інтелектуальних здібностей особистості. Саме тому в досліджуваний період праці багатьох вітчизняних науковців було присвячено визначенню змісту інтелектуальних умінь та навичок, ролі та місця, які вони займають у процесі навчання, умов та особливостей їх набуття під час навчального процесу. Так само значна увага приділялася опрацюванню та уточненню самого визначення інтелектуальних умінь.

Так, Н. Менчинська стверджує, що оволодіння інтелектуальним умінням передбачає чотири тісно пов'язаних один з одним аспекти:

- 1) потреба в раціоналізації розумової діяльності;
- 2) знання загальних правил, за якими треба діяти;
- 3) практичну перевірку цих правил;
- 4) самоконтроль [4, с. 367].

Інший відомий науковець І. Огородніков зазначає, що предметом навчання у вищій школі є не тільки знання, але й уміння та навички, які здобуваються в результаті практики, багаторазового повторення одних і тих же дій, операцій тощо. Дослідник сприймає процес утворення умінь і навичок як процес закріплення звичної дії, вдосконалення і переходу від найпростіших дій до більш складних і організованих.

І. Огородніков стверджує, що процес формування умінь і навичок особистості має синтетичний й аналітичний аспекти. Процес синтетичного утворення умінь і навичок починається з найпростіших елементів, з яких згодом складаються більш складні вміння і навички. Процес аналітичного утворення умінь і навичок відбувається у зворотному напрямку, коли від цілісної дії людина переходить до обробки й удосконалення окремих його деталей. Тому завданням педагога є раціональне поєднання синтетичних та аналітичних методів навчання, бо тільки в такому разі забезпечується ефективність процесу формування інтелектуальних умінь і навичок.

Дослідники зазначають, що на закріплення умінь і навичок впливає не тільки частота і тривалість, але й повторюваність виконання відповідних вправ. Повторюваність може бути механічною й логічною, стереотипною й контекстною. Під механічними або стереотипними вправами І. Огородніков розуміє такі вправи, коли окремі вміння та навички відпрацьовуються індивідом окремо шляхом багаторазового повторення. Під логічними або контекстними вправами дослідник має на увазі такі вправи, коли вдосконалення тих чи інших умінь і навичок включається в подальший процес навчання, входячи в нього як складова частина.

На думку автора, вміння та навички складаються поступово, але, сформувавшись, вони утримуються міцно й надовго, нерідко переростаючи в звички. Такі навички іноді називають другою натурою людини. Науковець підкреслює, що у розвитку умінь і навичок велике значення має правильна установка і початкове їх утворення. Коли

неправильний навик утворився, то необхідно якомога швидше його виправити, щоб він не закріпився в наступних діях [5, с. 246-247]

Поряд з тим І. Огородніков наголошує, що для міцного засвоєння людиною знань, умінь і навичок необхідна цільова установка, при чому спочатку треба чітко розкрити суть визначених умінь і навичок, а згодом висвітлити послідовний процес їх формування й закріплення. Процес засвоєння умінь, на думку науковця, включає до себе їх сприйняття, осмислення, закріплення, повторення і застосування в різних видах практики. Залежно від специфіки предмету, вищезазначені етапи засвоєння суб'єктами навчання знань, умінь і навичок реалізуються в різних поєднаннях. Так, наприклад, під час вивчення тих чи інших питань за підручником молоді люди одночасно сприймають, осмислюють і закріплюють матеріал, вдаючись в необхідних випадках до повторного читання та конспектування найважливіших положень. Процес навчання вмінням відбувається іншим способом, включаючи ознайомлення студентів з правилами формування умінь і навичок, зразкове виконання педагогом практичної дії, пробне виконання дії суб'єктом навчання та подальших вправ з удосконалення уміння.

У контексті дослідження доцільно відзначити, що С. Сокорева у своїй праці виокремлює інтелектуально-пізнавальні й навчальні вміння по сприйняттю й осмисленню досліджуваного матеріалу: концентрування довільної уваги при засвоєнні нового матеріалу й запам'ятовуванні плану; виділення ознак досліджуваних предметів і явищ; поділення ознак, які сприймаються студентами, на суттєві й несуттєві; формулювання правил та інших теоретичних узагальнень на основі істотних ознак; знаходження тих елементів у знанні досліджуваного матеріалу, які пов'язують його з попередніми темами; стеження за логічними прийомами викладу нового матеріалу викладачем; потреба робити загальний висновок, що впливає з нових сприйнятих фактів і висновків; виділення теоретичних, прикладних та світоглядних аспектів у досліджуваному матеріалі; формулювання по ходу викладу матеріалу питання, які необхідно задати лектору.

Цілий комплекс інтелектуальних умінь включається в процес запам'ятовування досліджуваного матеріалу. До них, зокрема, відносяться вміння розуміти внутрішню логіку досліджуваного матеріалу, розділяти його на логічно завершені частини; виділяти факти й робити з них відповідальні висновки; усно й письмово, в стислій або розгорнутій формі відтворювати досліджуваний матеріал; складати стислий і розгорнутий план досліджуваного матеріалу; застосовувати прийоми розподіленого в часі повторення при запам'ятовуванні.

Дослідниця також визначила систему вмінь, пов'язаних із застосуванням знань на практиці. Ця система включає такі вміння: чітко виокремлювати практичні завдання, пов'язані із застосуванням знань на практиці; розділяти процес їх вирішення на основні етапи; пов'язувати практичні дії з відповідними теоретичними положеннями й висновками;

піддавати самоконтролю результати вирішення; у необхідних випадках поєднувати і скорочувати виконання окремих складних операцій при вирішенні практичних завдань; відкривати для себе нові аспекти в практиці, заглиблені теоретичне знання матеріалу.

Такою же різноманітною є й система навчальних умінь: самостійно регламентувати свій навчальний час; доцільно чергувати самостійну навчальну роботу з різних наукових дисциплін; визначати конкретні завдання навчальної діяльності при вивченні того чи іншого матеріалу на кожному етапі; використовувати прийоми вибіркового та суцільного читання у роботі над навчальною й науковою літературою; конспектувати досліджувану літературу близько до тексту й передавати суть своїми словами; вибірково читати та конспектувати першоджерела; схематизувати досліджуваний матеріал (таблиці, діаграми та інші наочні засоби); проводити спостереження та практичні роботи з теоретичного матеріалу; самостійно використовувати джерела поповнення та поглиблення своїх знань [6, с. 65 – 67].

Деякі вчені (В. Колот, В. Пунський, С. Вокалова) розглядають формування вмінь навчально-пізнавальної діяльності на основі практичних вправ, тобто на емпіричному рівні. Основні ознаки цього рівня наступні: інтелектуальні вміння виробляються завдяки багато численним вправам, але без пояснень викладача, і тому без усвідомлення суб'єктами навчання використовуваних методів навчання і пізнання [7, с. 7 – 8].

Особливо важливою групою в навчанні є загальні навчально-інтелектуальні уміння, пов'язані з розвитком мотивації навчальної діяльності, уважного сприйняття інформації та використання раціональних прийомів її запам'ятовування, осмислювання навчального матеріалу й виділення в ньому головного, рішення пізнавальних, в тому числі проблемних, завдань і самостійне виконання вправ [8, с. 21].

Отже, формуванню інтелектуальних умінь в процесі навчальної діяльності приділяються значна увага як ученими, так і педагогами-практиками. Інтелектуальні вміння є найбільш складними міжпредметними вміннями, які впливають на ефективність навчання студентів. Їх засвоєння є одним із вимог навчальних програм. У подальшому науковому пошуку планується дослідити, які методи й форми використовувались у вищій школі з метою формування вищевказаних умінь.

Список використаної літератури

1. Самарин Ю. А. Очерки психологии ума. Особенности умственной деятельности школьников / Ю. А. Самарин. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1962. – 504 с. **2. Петровский А. В.** Основы педагогики и психологии высшей школы / А. В. Петровский, В. М. Ковалева, А. А. Крашенинников. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – 303 с. **3. Вергасов В. М.** Проблемное обучение в высшей школе / В. М. Вергасов – К.: Вища

школа, 1977. – 94 с. 4. **Менчинская Н. А.** Мышление в процессе обучения / Н. А. Менчинская // Исследования мышления в советской психологии ; под ред. Н. А. Менчинской. – М., 1966. 5. **Огородников И. Т.** педагогіка : учеб. пособ. / И. Т. Огородников. – М. : «Просвещение», 1968. – 375 с. 6. **Сокорева С. И.** Формирование у студентов учебных умений и навыков / С. И. Сокорева // Педагогика высшей школы : Респуб. межведом. сб. – Минск : „Высшая школа”, 1984. – Вып. 8. – С. 65-70. 7. **Учить** умению учиться : Из опыта работы Ворошиловской средней школы № 360 / [В. А. Колот, В. О. Пунский, С. С. Вокалова и др.] ; под. ред. В. О. Пунского. – К. : Рад. шк., 1987. – 192 с. 8. **Бабанский Ю. К.** Оптимизация учебно-воспитательного процесса / Ю. К. Бабанский – М., 1982. – С. 90 – 126.

Шарун Ю. Ф. Формування інтелектуальних умінь майбутніх фахівців (за науковими працями другої половини ХХ століття)

Статтю присвячено актуальній проблемі формування інтелектуальних умінь майбутніх фахівців. Розкрито основну суть цих умінь, виокремлено різні підходи щодо їх класифікації. У публікації визначено й проаналізовано ідеї педагогів та психологів другої половини ХХ століття про процес формування інтелектуальних вмінь особистості у процесі навчання. На основі теоретичного аналізу численних наукових джерел визначено, що інтелектуальні вмінь є найбільш складними міжпредметними вміньми, які суттєво впливають на ефективність навчання студентів. Визначено, що формуванню у студентів інтелектуальних умінь і навичок під час навчання у вітчизняних університетах другої половини ХХ століття приділялася значна увага, адже вони сприймалися як важливі складники підготовки висококваліфікованих спеціалістів.

Ключові слова: знання, навички, процес навчання, студент, формування, інтелектуальні вміньми.

Шарун Ю. Ф. Формирования интеллектуальных умений будущих специалистов (согласно научным трудам второй половины ХХ столетия)

Статья посвящена актуальной проблеме формирования интеллектуальных умений будущих специалистов. Раскрыта сущность этих умений, выделены отдельные подходы к их классификации. Статью посвящено актуальной проблеме формирования интеллектуальных умений майбутніх фахівців. В публикации определены и проанализированы идеи педагогов и психологов второй половины ХХ века о формировании интеллектуальных умений личности в процессе обучения. На основе теоретического анализа многочисленных научных источников определено, что интеллектуальные умения являются наиболее сложными межпредметными умениями, которые существенно влияют на эффективность обучения студентов. Определено, что формированию у

студентов интеллектуальных умений и навыков во время обучения в отечественных университетах уделялось значительное внимание, поскольку они воспринимались как важные составляющие подготовки высококвалифицированных специалистов.

Ключевые слова: знания, навыки, процесс обучения, студент, формирование, интеллектуальные умения.

Sharun U. F. The Development of the Future Specialists' Intellectual Skills (According to the Scientific Works in the Second Half of the XXth Century)

The article is devoted to the problem of forming intellectual skills of future professionals. The main content of intellectual skills has been revealed. The paper deals with the process of students' intellectual skills formation that is the main teaching purpose in higher school. Based on the theoretical analysis of numerous scientific sources it is determined that intellectual skills are the most complex interdisciplinary skills that influence the effectiveness of student learning. The different approaches to the classification of intellectual abilities have been highlighted. The pedagogues and psychologists' ideas of the second half of the twentieth century about the students' formation of intellectual abilities have been identified and analyzed in this article. The paper deals with the process of students' intellectual skills formation that is the main teaching purpose in higher school. Based on the theoretical analysis of numerous scientific sources it is determined that intellectual skills are the most complex inter disciplinary skills that influence the effectiveness of student learning. Particular attention is paid to the formation of intellectual abilities and skills of students while studying in national universities in the second half of the twentieth century, because these components are an integral part of highly qualified specialists' training.

Key words: educative process, experience, formation, intellectual abilities, skills, student.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Ткачова Н. О.